

KWESTIES OVER DE TABAKSPIJPMERKEN VAN GEURT JACOB SCHILDT

door J. van der Meulen

Inleiding

Regelmatig verschijnen er berichten over gerechtelijke vervolgingen van bedrijven die zich schuldig maken aan het imiteren van handelsmerken of misbruik willen maken van naambekendheid. Ook in het verleden moest men zich tegen falsificatie beschermen. Het oprichten van een gilde maakte het mogelijk de zaken plaatselijk te regelen, maar op landelijk niveau bestond nauwelijks wetgeving. Veel van de vervaardigde produkten werden echter regionaal afgezet en de naambekendheid strekte zich meestal niet buiten de invloedssfeer van het gilde uit.

Als een bedrijf exporteerde konden er wel problemen ontstaan. Het handelsmerk genoot dan geen bescherming meer en kon ongestraft nagemaakt worden met alle gevolgen van dien. De omzet van de rechtmatige eigenaar liep terug en als de kwaliteit van de imitatie erg slecht was, kon de gehele markt verloren gaan. Pijpenmakers maakten zich ook regelmatig schuldig aan het namaken van merken. Vooral het voormalige Aarlanderveen (nu samengevoegd met Alphen) had hierdoor een bedenkelijke reputatie verworven. Al vanaf het begin van het pijpenmaken in Alphen werden Goudse merken gebruikt. De grootste imitator was Philip Hoogenboom, die omstreeks 1735 moedwillig en grootschalig de Goudse kwaliteitspijp nabootste (1). Het Goudse tabakspijpmakersgilde protesteerde fel tegen deze praktijken maar was machteloos. In 1739 en 1740 kwam de overheid het gilde enigszins tegemoet door de plaatselijke pijpenmakers het alleenrecht te verlenen om het Goudse wapen op hun pijpen te plaatsen. Hierdoor was het mogelijk de herkomst van de pijp vast te stellen. Het octrooi werd in 1791 met enige bepalingen uitgebreid om te voorkomen, dat slimme pijpenmakers fantasiewapens op hun produkten zetten die nauwelijks van het Goudse te onderscheiden zijn.

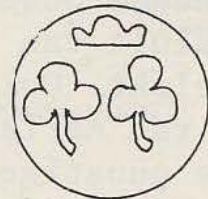
In de Franse tijd (1795-1813), met zijn liberale wetgeving, afschaffing van gilden en standen, was het ondenkbaar om enige vorm van bevoordeling voor een bepaalde groep op te eisen, vooral als we hierbij de leuze *vrijheid, gelijkheid, broederschap* betrekken.

Als de Fransen vertrokken zijn, verordonneerde de landelijke overheid nieuwe regels voor de pijpenfabrieken en pijpenhandel. In het Staatsblad (no. 47) van 25 december 1818 (2) werd het besluit gepubliceerd, dat alle merken geregistreerd moesten worden. Tevens moest de pijpenmaker toestemming vragen aan

het plaatselijk bestuur, voordat hij een nieuw merk mocht gaan gebruiken, en moest op de pijpen en het verpakkingsmateriaal het wapen staan van de gemeente waar het bedrijf gevestigd was. Ondanks deze voorzorgen ontstonden er nog meningsverschillen over het gebruik van merken (3), zoals blijkt uit onderstaande kwesties.

Geurt Jacob Schildt

In januari 1804 verhuist Geurt Jacob Schildt, die in 1801 te Kampen was geboren, samen met zijn ouders Johannes Hendrik Paulus Christiaan Schildt en Jannetje Dekker naar Alphen. Als Geurt Jacob in 1828 huwt met Margje van Heusden, oefent hij al twee jaar het ambacht van pijpenmaker uit. Hij woont dan op de Lage zijde nr. 320 in het gedeelte, dat ressorteerde onder Aarlanderveen. In 1831 treedt hij na het overlijden van zijn eerste vrouw in het huwelijk met Ermpje Karnbouwer (1). Geurt Jacob vervaardigt aanvankelijk drie pijptypen, waarop hij verschillende merken zette (*Afb. 1*), respectievelijk halve lange pijpen met het merk *de gekroonde AS*, 'casjotten' met *de gekroonde 16* en kleine of 'spitshieltjes kriel' met *de gekr. twee klaverbladen* (4a).

Afb. 1 Hielmerken die Schildt eerst gebruikte

Uit de stukken blijkt hij een hardwerkende, minvermogende ambachtsman te zijn van onbesproken gedrag. Hij werd evenwel ruw uit zijn rustige burgermansbestaan gerukt door een onverkwikkelijke affaire.

Begeer versus Schildt

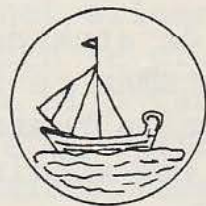
Op zekere dag in 1835 bestelt Willem Begeer, pijpenfabrikant te Gouda, 2 gros pijpen met het merk *de gekroonde B* bij Geurt Jacob Schildt. Aangezien hij dit merk niet in zijn assortiment heeft, worden pijpen met een ander merk opgezonden. De partij wordt teruggestuurd met de mededeling, dat de pijpen beslist voorzien moeten zijn van het merk *de gekroonde B*. Als hij aan dit verzoek kan voldoen, zal dit 'grote gevolgen' voor hem hebben. Geurt denkt hieruit te mogen opmaken, dat hij in de nabije toekomst meerdere orders kan verwachten. Van klei wordt een stempel met het merk *de gekroonde B* gemaakt en gebakken. Dit hielmerk (*Afb. 2*) is wonder boven wonder toevallig terug-

gevonden in de polder Kerk en Zanen, ten zuiden van Alphen (5). Begeer stuurt bericht, dat de pijpen en het merk goed zijn en verzoekt nog een mandje te zenden (4b).

Enige tijd later dient Willem Begeer een klacht in bij de rechtbank van Leiden wegens het gebruik van merken zonder de wettelijk vereiste goedkeuring van het plaatselijk bestuur, zoals is voorgeschreven in het Staatsblad van 1818 (2).

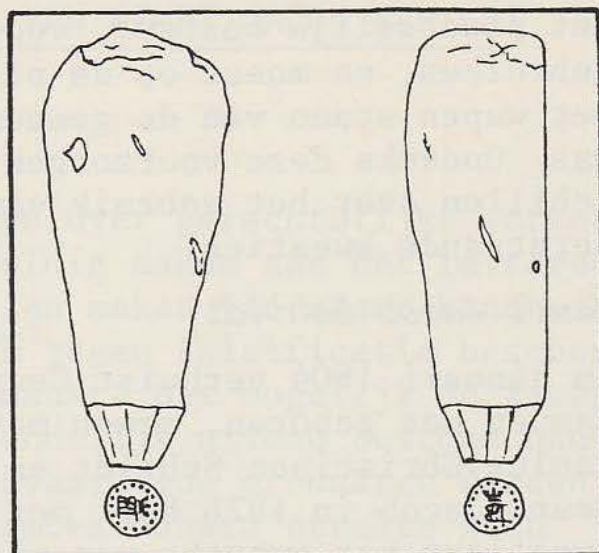
De rechter van instructie komt tot de conclusie, dat Schildt inderdaad ten onrechte het merk heeft gebruikt en het verplichte gemeentewapen niet op zijn pijpen heeft gezet. Ondanks deze overtredingen is het vonnis betrekkelijk mild: hij krijgt een boete van 10 francs (ca. f4,60) (4b). Dat het niet op een gevangenisstraf is uitgelopen, heeft te maken met de vermeende onwetendheid van Schildt betreffende het Koninklijk Besluit van 1818 en de wijze waarop Begeer hem in de val heeft gelokt. Ook de bemoeienis van burgemeester A. Jongkindt Coninck van Aarlanderveen zal ongetwijfeld meegewerkt hebben aan deze gunstige afloop.

Door deze ervaring wijzer geworden vraagt Geurt Jacob Schildt op 13 oktober 1835 goedkeuring aan voor zijn merken (6). Hij blijkt dan buiten de eerder genoemde pijptypen ook 'breedhieltjes kriel' met als merken *de gekroonde B* en *de gekroonde twee klaverbladen*, 'hamers' en 'koetsiertjes' met het merk *het scheepje* te produceren (Afb. 3)

Willem Begeer, die zelf ook het merk *B* gebruikt, is ontevreden met de afloop van de zaak. Hij laat ongeveer een jaar later de knecht van een Goudse schipper voor 10 centen pijpen kopen bij Schildt met het merk *de gekroonde B*. Als deze worden afgeleverd, spant Begeer op 29 juli 1836 opnieuw een geding aan. De rechter meent evenwel, dat er geen gronden aanwezig zijn om Schildt te veroordelen, omdat deze inmiddels goedkeuring heeft verkregen voor zijn merken en het wapen van Aarlanderveen op de zijkant van de hiel plaatst (Afb. 4) (7).

Nu deze weg is doodgelopen, wendt Begeer zich tot de Commissarissen van de Pijpenhandel en Pijpenfabrieken te Gouda.

Afb. 2 Hielmerkstempel van klei (4,2 cm)

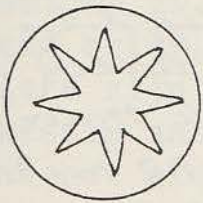
Afb. 4

Zij attenderen de gouverneur van Zuid-Holland op het oneigenlijk gebruik van het merk *de gekroonde B* (8). De briefwisseling resulteert in een publikatie in het Provinciaal Blad (no. 49) op 6 juni 1837, waarin de bepalingen van het Koninklijk Besluit van 25 december 1818 herhaald worden.

De burgemeester van Aarlanderveen wordt er door de gouverneur op gewezen, dat hij ten onrechte het gebruik van het merk *de gekroonde B* aan G.J.

Schildt heeft toegestaan, en vraagt hem zijn toestemming in te trekken. (9a).

Lange tijd blijft het rustig, totdat Geurt Jacob Schildt op 12 juli 1847 van de gemeentelijke autoriteiten toestemming krijgt (4c) om het merk *de ster* (het wapen van Alphen) en de bekende Goudse merken *de gekroonde WS*, *de melkmeid* en *de gekroonde L* te gebruiken (Afb. 5).

Afb. 5

Commissarissen van de Pijpenhandel en Pijpenfabrieken versus Schildt

De reactie op het verlenen van vergunning tot het zetten van bovengenoemde merken laat niet lang op zich wachten. Jan en Gerrit Prince en P. van der Want Gz., pijpenmakers te Gouda die de merken in eigendom hebben, dienen bij de officier van Justitie te Leiden een klacht in. Deze meent, dat er geen termen voor vervolging bestaan, omdat Schildt zich aan de regels heeft gehouden (9b).

De eisers zijn teleurgesteld in de beslissing van de officier en zoeken hun heil vervolgens bij de gouverneur van Zuid-Holland. Deze schrijft een brief aan het gemeentebestuur met het verzoek om opheldering over het verlenen van een vergunning voor merken die reeds in gebruik zijn (9c). De burgemeester antwoordt, dat men volgens de letter der wet alleen binnen dezelfde plaats de merken van elkaar moet laten verschillen en dat het gemeentewapen op de pijpen moet staan (4d). In eerste instantie lijkt de gouverneur in de situatie te berusten, maar de Commissarissen van de Pijpenhandel en de Pijpenfabrieken drijven de zaak op de spits. Vervolgens wordt een proces aangespannen voor het Provinciaal Gerechtshof te Rotterdam tegen

Uwe Majesteit, met allererbiedigst
 doch dringendst verzoek dat het
 Uwe Majesteit moge behagen ten
 allerpoedigst de inbrekking van de
 wederrechtelijke gegeven concessie van
 2 gemiddelde stuur van eerlanderveend te
 ordonneeren en des noods de vervolging
 der delinquenten te yelastten; tusschen de
 Requestanten, welke nu nagenoeg zes maan-
 den te vergeefs afwachten herstel hun-
 ner grieven, tot hun diep bedwelen gedron-
 gen zijn te verklaren dat, bij niet handhaving
 hunner eigendomsrechten, na verloop van
 kortendagen hunne Fabrieken zullen moety
 gesloten worden en al dan duizende
 werklieden binnen dese stad van arbeid
 en brood zullen verstoken zijn, en de onder-
 geteekenden telken voor altoos in hunne mid-
 delen van bestaan zullen gekrenkt zijn.

Daarom Sire! verzucken de onder-
 geteekenden nymaalst arbuedig dat dese
 hunne klacht ten ernstigste in overwe-
 zing worde genomen.

Gouda 7 April 1818 Z. Welk doende ont:
 Uwer Majesteits getrouwe Onderdanig

P. J. van der Woude
 J. H. van der Woude
 J. H. van der Woude
 J. H. van der Woude
 J. H. van der Woude
 J. H. van der Woude

J. Princep

W. M. Weyman
 J. H. van der Woude
 J. H. van der Woude
 C. van der Woude

Afb. 6 Een gedeelte van het Goudse verzochtschrift aan koning Willem II

Willem Frederik van Essen, koopman in pijpen en pijpjarde, die pijpen met het merk *de melkmeid* van Geurt Jacob Schildt had afgenomen en deze in kisten had verpakt met een wapen, dat 'zweemde' naar het Goudse. De Commissarissen lijken een overwinning te behalen, maar in hoger beroep wordt Van Essen vrijgesproken (10a). Hierna worden stappen ondernomen bij de gouverneur van Zuid-Holland en de minister van Binnenlandse Zaken om het merkenrecht voor Gouda veilig te stellen.

Als alle pogingen zonder gevolg blijven, richten de Commissarissen zich in wanhoop tot koning Willem II (10b). Uit dit schrijven blijkt duidelijk, dat hun geduld op is en worden bedreigingen geuit: "*...de Requestranten... tot hun diep leedwezen gedrongen zijn te verklaren dat, bij niet handhaving hunner eigendomsregten, na verloop van veertien dagen hunne Fabrieken zullen moeten gesloten worden en alsdan duizende werklieden binnen deze stad van arbeid en brood zullen verstoken zijn, en de ondergeteekenden zelven voor altoos in hunne middelen van bestaan zullen gekrenkt zijn.*" (Afb. 6)

Deze brief, ondertekend door 61 pijpenmakersbazen uit Gouda, miste zijn uitwerking niet. De gouverneur wordt verzocht de kwestie aan Gedeputeerde Staten voor te leggen. Deze besluiten dat het niet verboden is, dat fabrikanten uit verschillende gemeenten hetzelfde merk op hun pijpen zetten. Men is wel verplicht het wapen van de plaats of stad waar de fabriek gevestigd is op de merkpapieren, kisten, vaten en manden aan te brengen (10c).

Deze uitspraak is in overeenstemming met het verweer van burgemeester A. Jongkindt Coninck ter rechtvaardiging van het verlenen van een vergunning aan Schildt.

Van deze officiële uitspraak wil de Goudse pijpenmaker en handelaar F.S. Sparnaaij misbruik maken door in diverse randgemeenten, bijv. Aarlanderveen, Waddinxveen en Broek, concessies aan te vragen voor bekende merken (11a). De aanhoudende verzoeken uit Gouda om bescherming, en de pogingen van anderen om gebruik makend van de mazen der wet oneigenlijk voordeel te behalen, vormen de aanleiding voor de gouverneur om aan de minister een algemene maatregel van bestuur te vragen (11b). Ter voorbereiding van de wetgeving wordt een rondschrjven gezonden aan de gouverneurs van de provinciën met het verzoek opgave te doen over de kleipijpenfabricage en de gebruikte merken (9d).

Uit de gegevens over Aarlanderveen blijkt, dat in de pijpenmakerij van Schildt 2 mannen werken (dit waren Geurt Jacob en waarschijnlijk Dirk Blok), 1 vrouw (de vrouw van Geurt) en 1 kind, mogelijk Paulus Schildt die later het bedrijfje van zijn

vader overneemt (12).

In het Staatsblad en het Provinciaal Blad van Zuid-Holland (no. 27 d.d. 4 maart 1850) worden vervolgens de bepalingen op 'het stuk der merken' gepubliceerd.

Om problemen in de toekomst te voorkomen is aan het Koninklijk Besluit van 1818 de bepaling toegevoegd, dat een gemeente, voordat zij toestemming geeft tot het gebruik van een merk, deze eerst moet laten toetsen aan de 'algemene legger' (landelijk merkenregister). Nadat gebleken is dat het aangevraagde merk nog niet gezet wordt, mag vergunning worden verleend. Met deze troef in handen dwingt de gouverneur de burgemeester van Aarlanderveen de verleende toestemming aan Schildt in te trekken (9e).

Geurt Jacob wordt van de beslissing op de hoogte gebracht en moet binnen acht dagen zijn merken op de secretarie inleveren. Mocht hij een van de merken willen blijven gebruiken, dan moet hiertoe een verzoek bij de gouverneur worden ingediend (4e). Het is niet bekend of Schildt opnieuw een aanvraag heeft ingezonden. Mogelijk was hij reeds ziek, want op 13 augustus 1850 sterft hij op 48-jarige leeftijd.

(De schrijver is veel dank verschuldigd aan de heer J. van Zwieten, die door zijn speurwerk in het gemeentearchief van Alphen aan de basis van dit artikel heeft gestaan)

BRONNEN

- 1 J. van der Meulen, De 'Gouwenaars' van Alphen aan den Rijn. Een onderzoek naar tabakspijpenmakers en hun produkten. Repro-Holland bv, Alphen aan den Rijn, 1986
- 2 J. van der Meulen, Pijpenmakers en hun merken in de eerste helft van de 19e eeuw. PKN VIII,30, p. 34-47, 1985
- 3 F.F. Kompier, Pijpenfabricage in Venlo. PKN IV,16, p. 92, 1982
- 4a-e Gemeente archief (G.A.) Alphen. Correspondentieregister van Aarlanderveen. a 11 september 1835, b 26 augustus 1837, c 18 augustus 1847, d 2 februari 1848, e 2 april 1850
- 5 J. van der Meulen, Recente vondsten uit Alphen aan den Rijn PKN IX,36, p. 93-94, 1987
- 6 Algemeen Rijks Archief (A.R.A.) Den Haag. Ingekomen stukken voor de Gouverneur. arch. 3.02.20 inv.nr. 2226, nr. 227, 26 augustus 1837 met bijlage 13 oktober 1835
- 7 G. A. Leiden. Rechtbank voor le aanleg nr. 15, 29 juli 1836
- 8 A.R.A. Den Haag. Ingekomen stukken voor de Gouverneur. arch. 3.02.20 inv.nr. 2220, 16 maart 1837
- 9a-e G. A. Alphen. Ingekomen stukken Aarlanderveen. a 12 sep-

tember 1837, b 16 augustus 1847, c 24 januari 1848, d 22 oktober 1849, e 30 maart 1850

10a-c A.R.A. Den Haag. Binnenlandse Zaken 1817-1877 comm. Nijverheid inv. 20423, nr.729, a 4 april 1848, b 7 april 1848, c 6 juli 1848

11a-b A.R.A. Den Haag. Binnenlandse Zaken 1817-1877 comm. Nijverheid inv. 20423, nr.742, a 6 juli 1849, b 25 juli 1849

12 A.R.A. Den Haag. Binnenlandse Zaken 1817-1877 comm. Nijverheid inv.20423, nr.747, 26 januari 1850

NIEUWE LITERATUUR

Davey, P., Clay pipes from recent excavations in Buenos Aires. Verschenen in: Arqueología Urbana Publicación no.5, 1989. Deze publikatie is te verkrijgen via: Daniel Schavelzon, Facultad de Arquitectura y Urbanismo, Universidad de Buenos Aires, 1428 Buenos Aires, Argentinië.

Atkin, S., Bibliography of clay pipe studies. I: Topographical: British Isles. 1989 Het eerste deel van een beknopte bibliografie over onderzoek betreffende de klei pijp. Dit (63p., A4) deel kost £4.50 + £0.78. Te bestellen bij: Susanne Atkin, 57 Oak Way, Huntley, Gloucester GL19 3SD, Engeland.

Schroeter, W., Der heilige Rauch - Pfeifen und Pfeifenkulte der Nordamerikanischen Indianer. 1989 Dit boek bevat 180 p. over pijpen, ceremonies, calumet, catlinite en rookgewoonten van de indianen, geïllustreerd met 54 afb. Prijs DM 54, incl. porto. Te bestellen bij: D. Kügler, Postfach 1332, Rebbelstiege 37, D-2270 Wyk auf Föhr, Duitsland.

Armero, C., Antique pipes (A journey around the world). 1989 Dit geheel geïllustreerde boek heeft een geografische opzet van pijpen uit Amerika, Azië, Afrika en Europa uit de collectie van de auteur. Tevens is hierin een lijst opgenomen met periodieken, pijpenmusea, clubs en antiekhandelaren. Prijs \$47.50 Te bestellen bij: B. Rapaport, 11505 Turnbridge Lane, Reston, Virginia 22094, USA.

Clergeot., Charles Harnisch. Artisan pipier 1845-1895. 1985 Het Musée du Tabac in Bergerac, Frankrijk, heeft deze 50 pag. dikke monografie van deze meerschuur- en bruyere-pijpenmaker uitgegeven.

Prijs \$7.50 Te bestellen bij: B. Rapaport, 11505 Turnbridge Lane, Reston, Virginia 22094, USA.